

G. László Judit

A VESZPRÉMI DUBNICZAY-HÁZ (VÁR U. 29.) MŰEMLÉKI KUTATÁSA ÉS ANNAK HATÁSA AZ ÉPÜLET ÚJJÁSZÜLETÉSÉRE

Veszprém városa több évtizeden keresztül a műemlékvédelem „fekete báránya” volt. Ezt a bélyeget nem csak a történeti város tekintélyes részét leradírozó modernizációs törekvéseknek köszönhetjük, a legértékesebb ingatlanoknak tartott vári házakat is műemléki kutatás nélkül újítták fel, alakították át a hetvenes-nyolcvanas években a szakemberek minden törekvése ellenére. (Ennek következménye, hogy pl. egy nagy múltú városban csak néhány templomban és a püspöki palota pár helyiségében volt ismert régi díszítőfestés. „Ahol nem keresünk, ott nincs semmi, így gond sincs” boldogító elvét vallotta a városvezetés.) Az új szemléletű, a kilencvenes évektől fokozatosan beindult városrehabilitációs tevékenységből a műemléki hatóság felügyelőjével, Németh Katalinnal együttműködve az AMRK kutatói

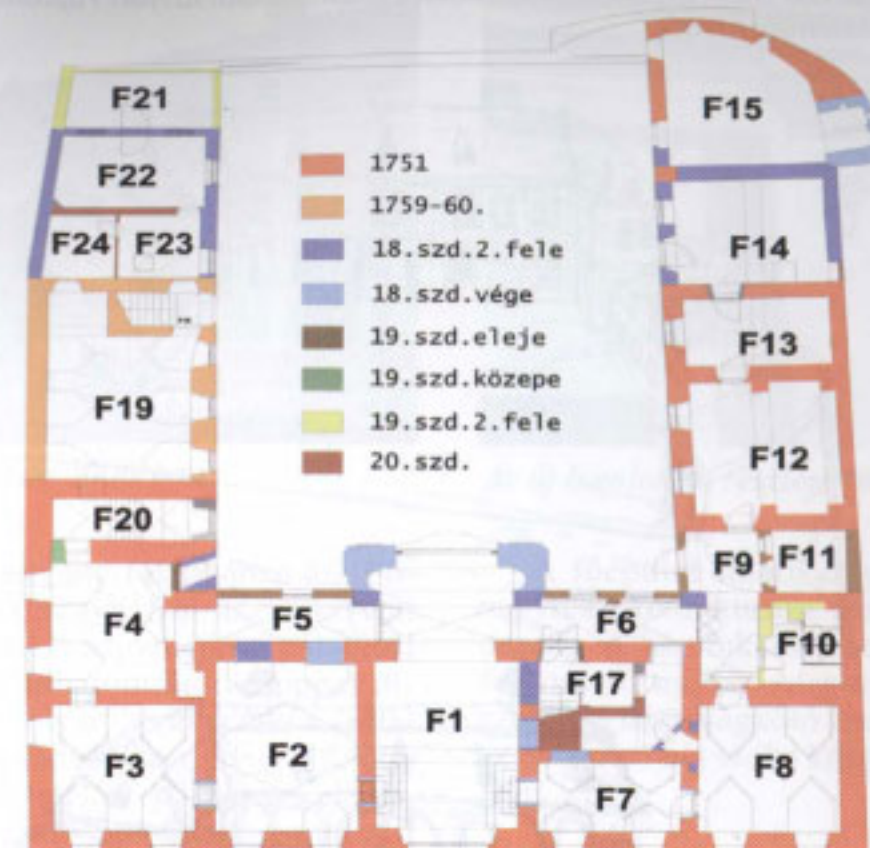
is, leginkább jómagam, kivesszük részünket. A helyszíni kutatások nagy többsége pusztán némi szondázásra és/vagy kivitelezés közbeni megfigyelésre korlátozódhat, de ezek együttesen várostörténeti, építészettörténeti szempontból új ismeretekkel szolgálnak, fontos összefüggésekre világíthatnak rá, melyek egy része beépül a tervekbe, így a tulajdonosokkal és tervezőkkel együttműködve mi is formáljuk a város arcát.

Veszprém egyik meghatározó, nagy jelentőségű műemlék-felújítása a 2006 augusztusában átadott egykori kanonoki lakóház, melynek a városképben több szempontból is meghatározó szerepe van. Dél felől a központi tér felé közeledve az egyetlen utcára felfűzött házak sorában fűrészfogas beépítésével, a tölcseresen kiszélesedő utca terébe erőteljesen benyomuló négyaxisos oldalhomlokzatával

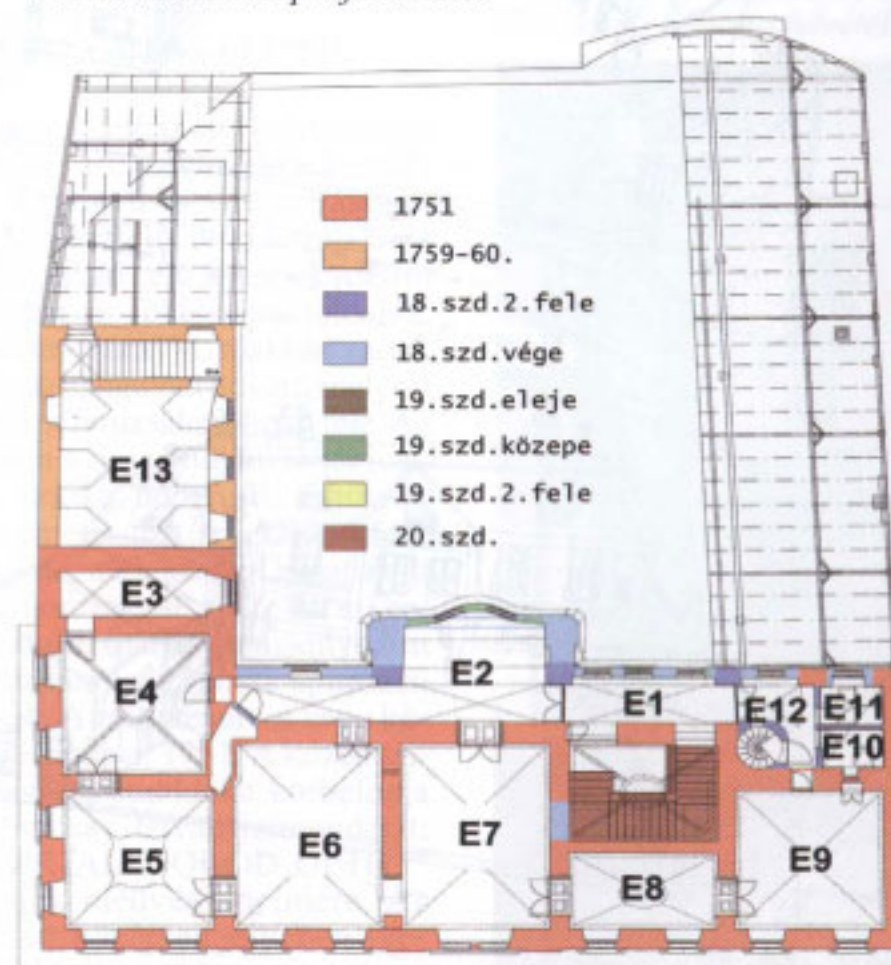
A Dubniczay-ház 1997-ben (A szerző felvétele)

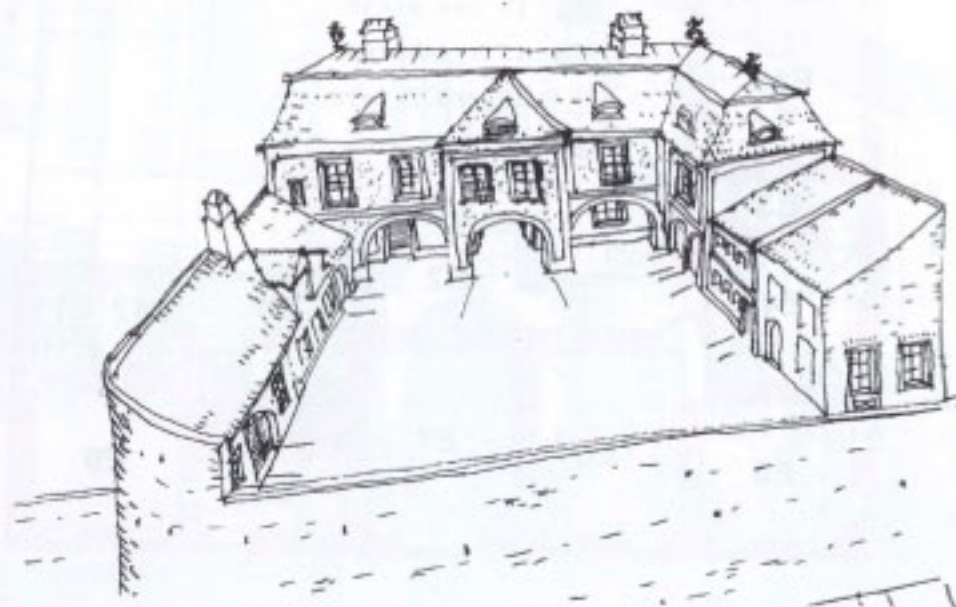
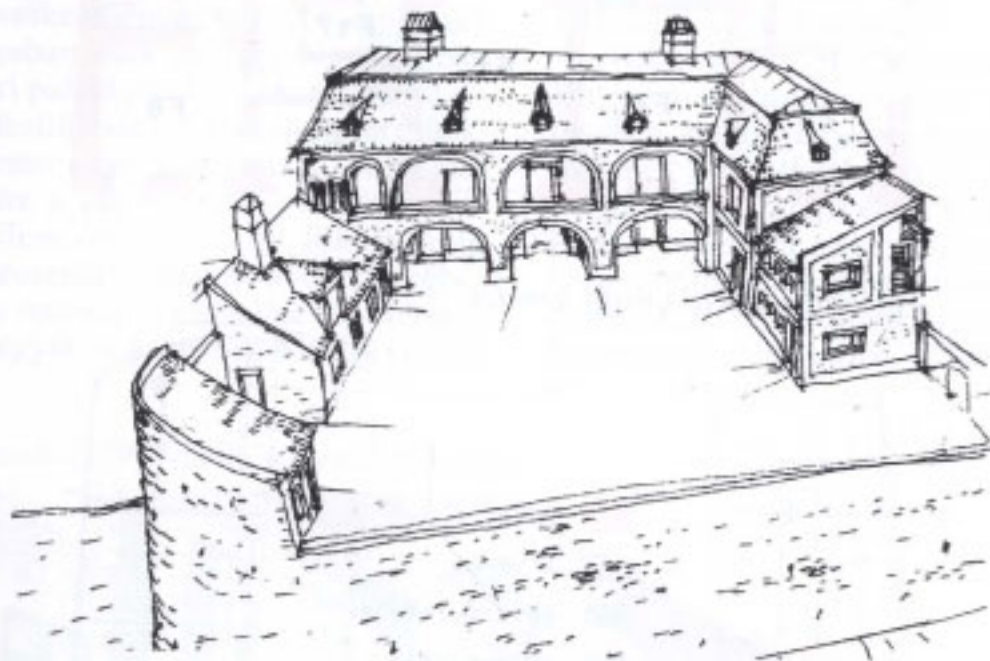
Periodizációs alaprajz: földszint

Periodizációs alaprajz: emelet

*Az épület képe a három barokk építési periódusban
(A szerző rekonstrukciója Balassa László madártávlati rajzának felhasználásával)*

A főhomlokzat képe 2006-ban

az elénk táruló látvány fókuszában áll. Főhomlokzata a székesegyházzal, az érseki (volt püspöki) palotával, a nagypréposti palotával határolt és a Szentháromság-oszloppal díszített térre néz. Udvari homlokzata a várfal rondellájának maradványával nyugat felől a sokszor megörökített látkép lényeges eleme. A ház történeti szempontból fontos stratégiai ponton helyezkedik el. A homlokzata előtti területen állt egykor a külső és belső várat elválasztó védmű és várkapu.

AZ ÉPÜLET A FELÚJÍTÁS ELŐTT

A hajdani kanonoki lakóház egy kelet-nyugat irányú, az utcától a várfalig húzódó telken áll. Az L alaprajzú, egyemeletes, részben alápincézett főépület és a kétfelől hozzácsatlakozó gazdasági és kiszolgáló célú épületek (délről négyszintes magtár és földszintes toldalék, északról földszintes szárny) U alakban zárják közre a bensőséges hangulatú udvart, melyről szép kilátás nyílik a Jeruzsálem-hegy felé. Az utcai homlokzaton a sima felületű fehér lizénák és a durva, szürke, höbörcsös faltükrök kontrasztja, az emelet tört ívű szemöldök-parkánnal, kagylós stukkódísszel koronázott ablakai és a főhomlokzat a szobordiszes timpanonnal, falpillérpárral hangsúlyozott középrizalitja harmonikus, barokk építészeti egységet alkotnak. A szegmensíves kapu kökeretén az építés dátuma: 1751. A középtengely ikerablakának szemöldöke körbefogja az építető Dubniczay István jelmondatát: „NON EST MORTALE, QUOD OPTO.”¹ Felette a kanonok medvés kőcímere. Az udvari homlokzat középtengelyében íves vonalú középrizalit.

Az új homlokzat részlete (A szerző felvételei)

A főépület mindkét szintje boltozott, nagyrészt kéttraktusos, szoba-folyosó elrendezésű. A háromkarú lépcsőház a keskeny folyosóról nyílik. Alig egy emberöltővel ezelőtt, a házasságkötő terem kialakításakor az emeleten két szoba között kiverték a közfalat.

Az udvari homlokzat kutatása. Jól láthatók az egykor nyitott árkádívek. Az emeleti ablak eredetileg magasabb, nyolcosztású volt (Galacanu Efstatia felvétele)

Az épületegyüttes a Jókai utcából nézve, 1997-es állapot (Galacamu Efstatia felvétele)

A TELEK

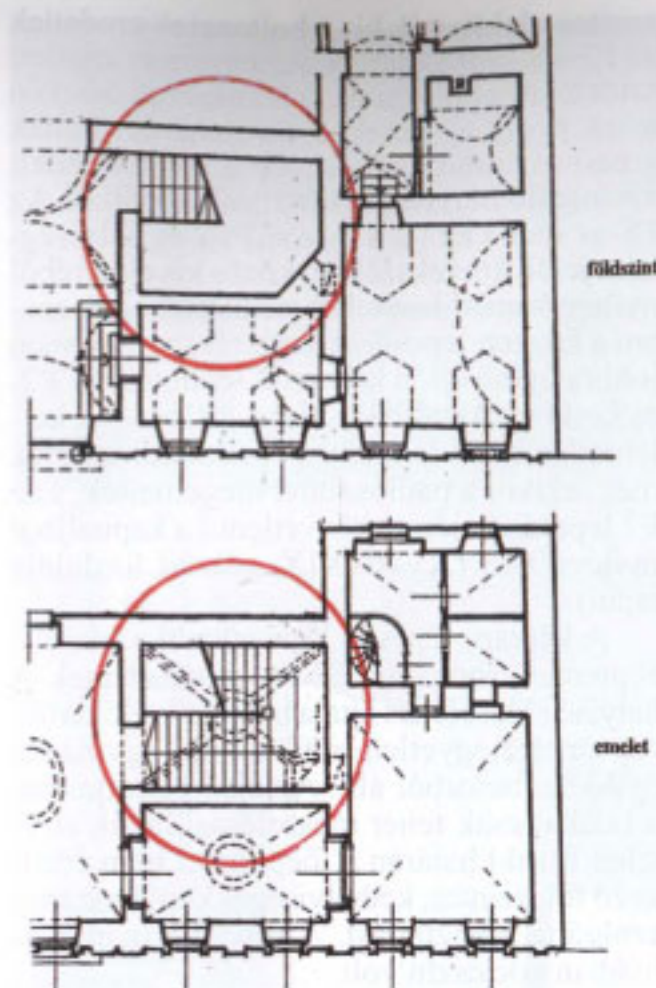
A középkorban az utcaszerkezet és telekosztás mind az alsó, mind a felső várban gyökeresen különbözött a jelenlegitől. A főutcáról jobbra-balra leágazó, legtöbbször zsákutcaként a várfalakig kifutó utcák mentén sok apró telken helyezkedtek el a házak. A mai, a Vár utcára felfűzött nagy telkes elrendezés a XVIII. századi, több házhelyet egyesítő, nagyságrendekkel nagyobb léptékben, tömegben gondolkodó újjáépítés eredménye. A belső vár kapuja és a városhatár a XVIII. században még évtizedekig állt, így a telek sokáig beépítetlen maradt.² A források szerint a ház részben Karácsony Péter és Roboz Pál házainak helyén épült fel.³ A Roboz család telkének másik felét is felhasználva még korábban, 1733-ban Padányi Bíró Márton emeltetett magának földszintes házat (Vár u. 31.).

AZ ÉPÍTETŐ, DUBNICZAY (KORCSEK) ISTVÁN

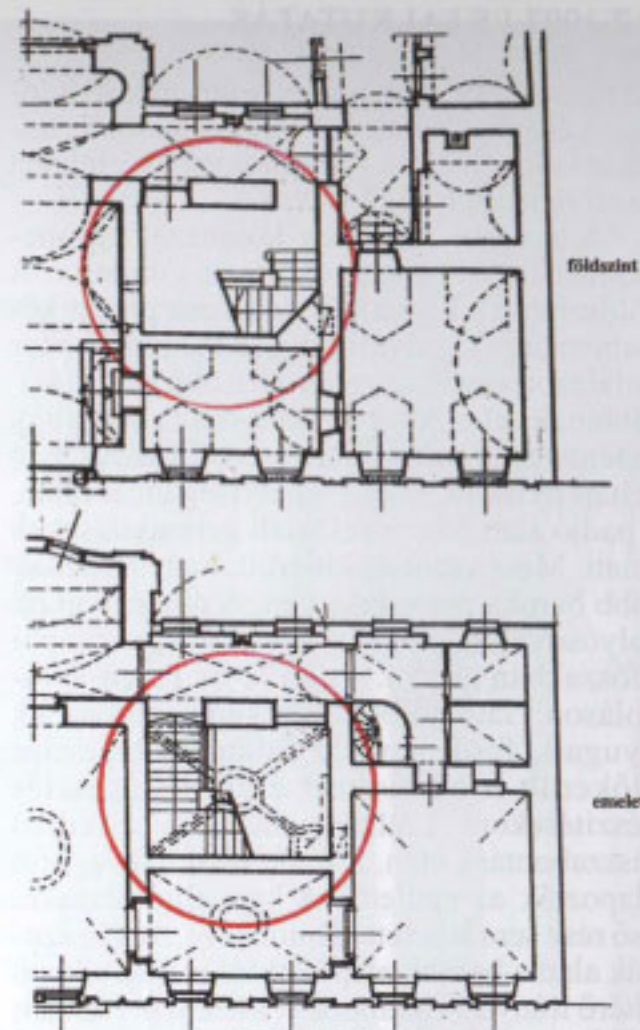
(? Dubnica-Máriatölgyes, Trencsén m.–1766. Zirc)

A XVIII. század közepén Veszprém életét nemcsak a nagy léptekkel meginduló városi

fejlődés, hanem az állandó politikai-gazdasági indíttatású belharcok is jellemezték. A város földesura, mecénási tevékenysége miatt a magyar kultúra számára elvülhetetlen érdemeket szerző Bíró Márton püspök-főispán heves küzdelmet folytatott mind saját káptalanával, mind a várossal szemben. Az Acsády püspök alatt gyors egyházi karriert kezdő Dubniczay 1737-ben a hantai préposti címmel együtt kanonoki jövedelemhez jutott. Ez ellen a káptalan nevében Padányi Bíró nagyprépost tiltakozott. 1742-ben éneklőkanonok lett, de 1745-ben Bíró Márton püspökké szentelésével nem haladt tovább a ranglétrán.⁴ Jellemző, hogy mikor a kanonokot feljelentették a nunciusnál egy nő megbecstelenítésének vádjával 1748-ban – mely ügyben felmentették –, ő a püspököt sejtette a háttérben.⁵ 1753-ban „ismeretlen egyén” feljelentette Padányi Bírót az udvarnál főispáni teendőinek elégtelen ellátása miatt, ekkor ő meg kanonokjára gyanakodott. Több vizsgálat is folyt a püspök ellen. Az 1753-as vezetője, Zbiskó püspök az ellenzék egyik meghatározó alakjának, Dubniczaynak az új házában lakott, s ott „éjjel-nappal böngésztek” az áthozatott megyei jegyzőkönyveket.⁶

VESZPRÉM, VÁR U. 29.
Dubniczay-ház
1. barokk lépcsőház

VESZPRÉM, VÁR U. 29.
Dubniczay-ház
2. barokk lépcsőház

Az első és második barokk lépcsőház rekonstruált alaprajza a mai felmérésbe helyezve

Ilyen körülmények között egyáltalán nem meglepő, hogy a piaristáktól szobabérlettel megelégedni szándékozó kanonokot Padányi Bíró házépítésre kötelezte, a telket pedig 1749 januárjában kijelölte,⁷ mégpedig egy olyan helyen, melyen az építkezést különösen sok romos fal nehezítette. A házszentelésre 1751. július 15-én került sor. A Veszprémben és főleg a megyében tevékenykedő Tietharth József építőmestert tartják a tervezőnek.⁸ Ugyanakkor Aggházy Mária egy tanulmányában Dubniczayt a hajmáskéri templom esetében mint esetleges tervezőt, „építő kanonokot” említi.⁹ Konkrét adatok hiányában ez a kérdés még további kutatás tárgya. A kanonok nagy mecénás volt, végrendeletében a zirci apátsági templomon kívül még sok templom festésére, oltárára stb. hagyott nagy összegeket.¹⁰ Dubniczay nem szívesen tartózkodott a városban, „gyomor- és fejfájást” okozott neki Veszprém levegője, kérésére 1759-ben

felmentést kapott a helyben lakás alól. 1763-ban lemondott kanonoki javadalmáról, és Zircre költözött.

A KUTATÁS SORÁN KIBONTAKOZÓ ÉPÍTÉSTÖRTÉNET

A kutatás több ütemben, nagy szünetekkel zajlott. 1980-ban Kralovánszky Alán régész nem csekély küzdelem után elérte, hogy alapos ásatásokat végezhesen a telken,¹¹ s így a várostörténet szempontjából alapvető megállapításokat tehetett. Többek között azonosította a XVI. századi ábrázolásokon feltüntetett védműveket, az udvar és a kapualj hosszában pedig a külső és belső várat elválasztó különböző periódusú városhatárokat tárta fel. Láta, hogy az épület építéstörténetének kibogozásához falkutatás is szükséges, a melléképületekben, kapualjban és a földszinten vizsgálódhatott korlátozott mértékben.

Kralovánszky Alán megállapításai kiindulópontként szolgáltak a 17 évvel későbbi falkutatáshoz, mely a főhomlokzat kivételével megfelelő mélységű lehetett.

A korábbi kutatás a lakóházat egy periódusban, 1751-ben épültnek gondolta. A földszinten a kapualjtól délre eső pincét köboltozata és az udvari folyosó megépítésekor befalazott szellőzői miatt a barokk háznál korábbinak vélte. A kapualjtól északra pedig egy betemetett pincét sejtett a kapualjban részben feltárt nyílások és az F7 helyiség utcai falán, a padló alatt 35 cm-rel talált gerendafészek miatt. Most azonban kiderült, hogy a háznak több barokk periódusa van. A pinceablakok folyosóval való eltakarása már egy későbbi időszakban történt. Az 1572-es Turco-ábrázoláson¹² látható belső várkapu szorosának nyugati, ferde vonalú falának alapozása előkerült a homlokzat előtt a szigetelés készítésekor.¹³ Látható volt, hogy a védmű visszabontása után, a ferde falat vágva, arra alapozták az épületet. A kapualjtól északra eső rész sem lehetett alapincézve, mert a szobák alatt a barokk alapfalaktól kismértékben eltérő irányú visszabontott középkori falakat (F7-ben a XIII. századi városfal folytatását) találtunk.

A kutatás nyomán kiderült, hogy az első barokk épület alapincézett, egytraktusos, egyemeletes, L alakú volt, az udvari homlokzat északi végén egy kis árnyékszékatorony tapadt a homlokzathoz. Azt, hogy a ház 1751-ben egyszerre, egy időben ilyen formájában épült ki, azt az azonos jellegű kevés téglát használó, főleg törtkő falszövegek azonos karaktere mutatta. A földszinten az F4-es helyiség az udvarról nyílt, ebből lehetett az F3-as sarokszobába jutni. A kapualjjal szomszédos F2-s szobának csak az udvarra volt ajtaja. A pince miatt itt a járószint magasabb, a jelenlegivel azonos volt.

A feltárás egyik legizgalmasabb része a lépcsőház falainak kutatása volt. A mai háromkarú lépcső XX. század elejinek bizonyult.¹⁴ A vakolat leverésekor azonban kétperiódusú barokk lépcső karjainak és pihenőinek nyomát bontottuk ki. A kocsiahajtós kapualjból nyílt a lépcsőház bejárata.¹⁵ Dubniczay idejében egy kétkarú lépcső vitt az emeletre. A földszinten, a kapualjtól északra eső részen megfogható volt egy módosítás. Először a járószintet a kapualjéval azonos

szinten alakították ki. A boltozatok eredetiek az F7-F8 szobákban is. Az egységes emeleti szint miatt a boltozatok, a homlokzati összkép miatt pedig az ablakok túl magasan voltak a padlószinthez képest, de ezek alárendelt kiszolgáló helyiségekként funkcionáltak. Az F8-as szoba ajtaja a rajzon F10-es helyiségeként jelölt árnyékszékkel közös kis előteréből nyílt. A kapualjban található kisebb ajtó vezetett a falazott lépcsőkar alatti részbe, ahonnan jobbra újabb ajtón keresztül léphettek az F7-es keskeny, kétablakos térbe.¹⁶ E szobák kellemetlen belső térarányai csak akkor szűntek meg, amikor a padlószintet megemelték, s az F7 lépcsős bejárata közvetlenül a kapualjból nyílóvá vált (XVIII–XIX. század fordulója táján).

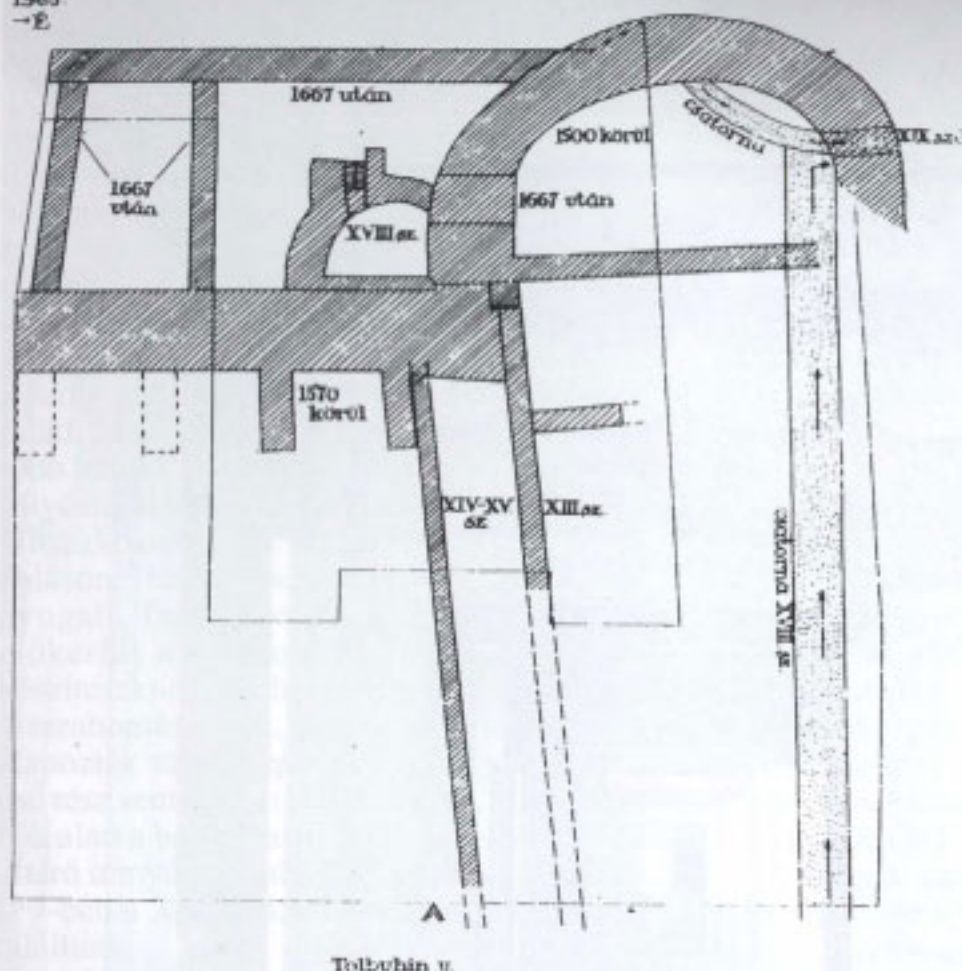
A kétkarú lépcsőn közvetlenül a ház középtengelyében lévő E7-es szobába léptek. A helyiség lépcsőházi ajtaja befalazva előkerült. Az emelet egyetlen enfilade-dal egymásba nyíló szobasorból állt. Az első periódusban a falakat csak fehér meszeléssel látták el. A telek északi határán a főépülettel nem érintkező földszintes, kéthelyiséges konyhaszárny szolgált a háztartást. A rondella maradványában kocsiszín volt.

A magtár valamivel később épült, mint a főépület, de valószínűleg csak pár évvel később. Kralovánszky a rondella és az észak-déli vastag várfal csatlakozási pontjánál talált egy hajdan boltozott, nyugat felől íves falu helyiséget, melyet földbe mélyítve kialakított XVIII. századi gabonaraktárként azonosított. Egy ilyen objektum már nem volt összeegyeztethető az új beépítéssel, telekhasználattal, elbontották a század közepén. Ugyanakkor 1759-ben a püspök eltiltotta a káptalant, hogy a székesegyház és a szeminárium közti területen granáriumot építsen. Úgy véljük, a kanonok tágas telkének déli határa mentén ekkor emelhették a barokk magtárépületet.

A fent ismertetett részletekből egy alaprajzában nagyon egyszerű, szikár, de a racionalitást nem nélkülöző épület bontakozik ki. A belső puritán, de a külső homlokzat kialakítása már nagyon igényes! A szép arányokkal, jól tagolt homlokzattal, stukkódíszekkel, címerrel megformált homlokzatok – melyek igazi színvilágát és gazdagságát a falkutatás során ismerhettük csak meg – már egy egészen más igényszintről tanúskodnak. A XVIII. század közepén hasonlóan igényes megjelenésű, emeletes lakóépület a várban csak a Padányi Bíró Márton által emeltetett

Az emeleti szobasor, 2006 (Galacanu Efstatia felvétele)

nagypréposti palota volt. (A püspöki palota még az Acsády idejében készült, jelentéktelennek mondott épület volt.) Korábban azért is részleteztük a püspök és kanonokja közötti feszült viszonyt, hogy jobban megérthessük a ház szimbolikus jelentését. Ha építeni kell,

A pilaszter fejezete kutatás közben az előke-
rült szürke festéssel (A szerző felvétele)

hát legyen a látvány, az összhatás impozáns, a belső kényelmes, de egyszerű. A várost nem kedvelő, gyakran utazó kanonok ellakott benne, mert ezt várták el tőle, és méltót alkotott a püspök kedves épületéhez, a nagypréposti palotához. (Ez utóbbiból ekkorra már Orosz Pál nagyprépost erőszakkal kiebrudalta Bíró Mártont, lévén püspök, hát lakjon a püspöki palotában! De ő azt soha nem lakta.)

Mivel egytraktusosan, az emeleti egymásba nyíló szobasorral, az udvarra nyíló helyiségekkel a ház használata nehézkes volt, még a XVIII. század második felében az udvar felé egy nyitott, árkádíves, boltozott folyosóval toldották meg az alaprajzot. Az udvari homlokzat emeletén egy keskeny, félköríves és három nagy, kosáríves nyílás volt, míg a földszinten a kapu két oldalán kettő nagy, parapet nélküli. A lépcsőházat alaposan átalakították. A háromkarú lépcső folyosói bejárata a kapualjtól távolabbi ponton volt, az érkezés a nagyteremhez esett közel (a mai állapot tükörképe volt). A távolabbi indításra

azért volt szükség, mert az F7-es földszinti helyiség megközelítését változatlanul a kapualjból, a lépcsőkar alatt tartották szükségesnek. Az épületet manzárdtetővel fedték, amely egészen az 1909. április 3-i tűzvészig állt.¹⁷

A magtártól nyugatra eső, földszintes, eredetileg emeletes – erre archív képek utalnak – toldalékok falazatai alapján többször átépítették, nyílásait módosították. A boltozott helyiség alapján ez is a főépület nagy átépítésével volt egykorú. (A várfal felé eső svájci veranda a századfordulón készült.) A helyén áll a Téglamúzeum új téglafalazatú fogadóépülete.

A díszítőfestés minden helyiségben megfogható volt. Ezek mennyisége és állapota eltérőnek bizonyult. Az emeleti 7 szobából az F2 kivételével mindenhol volt barokk réteg. Az értékes felsőbb réteg miatt csak az E3, E7, E8 és az E9 ilyen korú kifestését ismerhettük meg és mutathattuk be. A szobák első kifestése ehhez az átépítéshez köthető. Az a funkcionális elrendezés, amely az alaprajzból következik, és Dubniczay óta változatlanul élt századokon keresztül, e kifestés (és a későbbi rétegek) tematikájában is tükröződik. Az E9-es szoba, amely közvetlenül az árnyékszék mellett van, hálószoba lehetett. A szürke-zöld, finom színekben komponált, széles indás mustrasorokon néhol füzérekkel élenkített festés is illeszkedik a legbelső visszavonulás színteréhez. A lépcsőház mögötti keskeny, kis közlekedőben a szürke pizsamacsíkjait és a mennyezet tárcsás-indás díszítéseit tompa lazacrózsaszín teszi kifinomulttá.

Az E7-es szoba centrális elhelyezkedésénél fogva kiemelt. Az illuzionisztikus kifestés témája: egy oszlopos, alacsony mellvédes, fedett kerti építményből tekinthetünk ki a magyar emléktárgyban sok helyről ismert, egzotikus növényes, madaras tájra. A hosszanti fal középpontjában egy fülkében hatalmas váza áll. *Somorjay Selysette* a váci nagypréposti palota madaras szobájával kapcsolatban utal rá, hogy a kínai tapéták hatására a kifestés hazánkban a téma divatosságának előtérbe kerülésével már nem feltétlenül a nyugaton szokásos magánhasználatú helyiségek díszítésére szolgált. „Előfordul nagyterem dekorációjaként vázadísszel kombinálva.”¹⁸ Esetünkben is erről van szó. (Valószínűleg a szomszédos E8-as terem a fogadótérnél szokásos architektonikusabb kifestéssel rendelkezett, ennek azonban az

első rétege egy kicsit későbbi, a XIX. század fordulójához közeli időre datálható. A márványtáblákat imitáló lábazat felett a rozettás fonatok nagy, zöld faltükröket fognak közre. Megint kicsit későbbi az E5-ös sarokszoza bordó, brokáttapétás, empire függőnymotívuma a boltozaton lanttal, zeneszoza-funkciót sejtet. Az F4-es szoba klasszicizáló festése a boltozaton négy, az évszakokat szimbolizáló koszorúkat viselő női büszttel vált teljessé.¹⁹ Itt egy dolgozószobát képzelhetünk el. A főhomlokzat mögötti, a lépcsőháztól délre eső szobák érezhetően később is nagyrészt a reprezentáció céljára szolgáltak.) Sokáig élt az E3-as helyiség szürke alapon egymásba fűzött aranygyöngyök sorával festett tükrös barokk rétege.²⁰ Elhelyezkedésénél fogva – a helyiségsor végén lévő keskeny zsákszoza – és a kifestés jellegéből következően ez lehetett a kanonoki oratórium, magánkápolna, a visszavonult ima helye. A váci püspöki palota festett zsákszobájáról *Somorjay* ugyanezt gondolja.²¹

A kivitelezés alatt végzett kutatói megfigyelések során került elő értékes díszítőfestés a földszinten. Az F3-as sarokhelyiségben a sávós-tükrös, rossz megtartású, XIX. századi festés alatt előkerült egy olyan barokk réteg, amely illuzionisztikus lugasfestést ábrázol. Ugyan a felületeken nagy hiányok vannak, az eredeti összképre mégis következtethetünk. Három falra rácsot festettek. A rács mögött, melyre néhol növények kúsznak, előttük a táj. A déli falon, az ablakkáva mellett egy szürke, vászon napellenző alatt a rács kinyílik a tájra. Az F4-es szobában, a nyugati falon maradt meg a legnagyobb felületen a barokk festés. Sziklás tájat láthatunk, előtte női fejjel, gótizáló vakárkádával díszített sztelé, kváderkövekből épített gúla, csúcsán kakadupapagáj ül. A jobb szélén egy szürke tunikás, szakállas alak: remete ül (sajnos karja és a lábfejeinek környéke hiányos). Ebben a periódusban a helyiség az északnyugati sarkában másodlagosan áttört, közvetlenül az udvarra nyíló bejáraton keresztül volt megközelíthető. Az ajtó mély kávéjára és az áthidalójára szépen rakott kőfalat festettek, mintegy kunyhót jelezve. Sajnos a XIX. században lefalazták a kijáratot, és az udvar felől füstölőt alakítottak, így azon a szakaszon szétégték a rétegek. A többi falon már alig maradt meg a sziklás táj. A boltozaton a szürke eget súlyos felhők takarják, melyből kis angyalfejek kandikálnak elő a Szentháromság szimbólumával. A két, vál-

tozatlanul csak egymásból megközelíthető szoba festése több szempontból jelentős. Így válik teljessé egy palota enteriőrjeinek sora, a teljes program: a lakófunkcióktól, a fogadóterektől kezdve a dolgozószobán, kápolnán át egészen a reprezentatív pihenő-mulató helyiségekig. A Sala Terrena, a kastélyok és paloták földszintjén elhelyezkedő „hűsítő terem” mintegy átmenetet képezve az épület és a természet, kert között az ejtőzés, laza időtöltés helye, a típus a barokkban teljessé válik.

A festés datálásához váratlan segítséget nyújtott, hogy megkezdhetjük a szomszédos Vár u. 31. műemléki kutatását. Az épületet Giczey István örkanonok 1772-ben emeltessé bővítette. *Felhősi István és Král Éva* restaurátorok a négy emeleti szoba közül háromban magas színvonalú, nagyon jó megtartású, barokk, egzotikus tájképi festést tártak fel, egyben pedig lugasfestést. Mind a rétegrend, mind stílárius jegyek alapján az 1770-es években készült a dekoráció. A Vár u. 29. barokk kifestése is egyidős lehet ezekkel. Az igényes megrendelőt Horváth Pál kanonok személyében véljük megtalálni, aki székesegyházi főesperes, hantai prépost, később éneklőkanonok volt. Dubniczay István iktatta be a kanonokok sorába.²² A vár egyik legszebb épületének, a Fellner által tervezett, nemesi ifjak számára készült nevelőintézetet (Agg papok háza) ő építtette. A festések kérdésében a kutatás tovább folyik.

Egy következő periódushoz, a XVIII. század végéhez vagy a XIX. század fordulójához köthető az emeleti ívek befallazása és helyükön nyolcosztású, magas, szalagkeretes ablakok kialakítása. A földszinti ívek nyitottak maradtak, ez magyarázza az ekkor megépített udvari rizalit csatlakozási pontjainak formálását. A rizalit először egyenes záródást kapott.

Legvégül, a XIX. század közepe táján az udvari rizalit homlokzata kapott domború, íves kialakítást. Ugyanekkor egy klasszicista, középtengelyében oromzattal lezárt, földszintes összekötőszárny létesült a telek nyugati határán, melynek képét XX. század legeleji képeslapok őrzik még. Az 1855-ös kataszteri térkép is a telek keretes beépítését mutatja.

KUTATÁS ÉS KUTATÓI FELÜGYELET, 2005–2006

A kivitelezéssel párhuzamosan folyt a külső homlokzatok szondázása, és a munkálatok

során mindvégig folyamatos kutatói jelenlét eredményeként sok fontos részlet került napvilágra.²³ A faltükrök barnásszürke, néhol pusztult hőbörösös rétege alól előtűnt egy nagyon kemény, jó megtartású, acélszürke, hőbörösös felület. Ez a 2,5–3,5 mm nagyságú faszéndarabokat tartalmazó mészvakolat bizonyult az eredeti barokk felületnek. (Ezt a felületet valamikor okkersárgával is lefestették, mint a tagozatokat is.) Az épület gyökeresen új – eredeti – külsejének meghatározásához a tagozatok alapos vizsgálatára volt szükség. Kiderült, hogy a középrizalit csigás pilaszterfejezetei, alattuk a stukkók és a nagy íves szemöldökpárkány, valamint a kapu szemöldökpárkányát gyámolító stukkókonzolok mind sötétszürkére festettek voltak; a konzolok fekete-fehér felülettel, ugyanígy a kapukeret stukkófüzére is. Laboratóriumi vizsgálatok kimutatták a fekete szénzemcséket (venyigefekete pigment) e festések mintáiban is.²⁴ A helyreállítás során törekedtünk az eredeti anyagok használatára, ahol ezt a műszaki lehetőségek megengedték. Így a homlokzatra ismét hőbörösös, faszenes mészfestés került.²⁵ Sajnos a címer barokk képeinek rekonstrukcióját a megfelelő pigmentek hiánya nem tette lehetővé.²⁶

A kutatás eredményeként kibontakozott rendkívül dekoratív homlokzat a pilaszterek színvilágában, a színezés módjában rokona a szintén alaposan megkutatott és az eredmények alapján új külsőt kapott, 2006 augusztusában elkészült, székesfehérvári Hiemer–Fontháznak.²⁷ Néhányan még emlékezhetnek, hogy a Margit körúton az országúti ferencesek temploma a hetvenes években végzett felújítás során hasonló, fekete-fehér színezést kapott. Ott a fehérre festett falfelületek és pilaszter-törzsek mellett a pilaszterfejezetek alkottak kontrasztot. Mára már a jellegtelen fehér-sárga festés uralkodik az épületen.

Az új külső meghatározó elemei az ablakok is. Eredetileg megmaradtak volna a földszint és emelet eltérő szerkezetű és különböző síkokra helyezett nyílászárói. Ennek részben anyagi, részben koncepcióindokai voltak. Az emeleti falfestések teljes feltárásánál kiderült, az ablakszerkezetek²⁸ beletakarnak a barokk kávéfestésekbe, így a földszintiekhez hasonló, külső síkra helyezett ki-be nyíló ablakok kerültek a helyükre. A belső réteg a házban is megmaradt, fix pálcasztós, barokk típus lett. Ugyan a barokk ablakok eredetileg egyrétegűek voltak, a külső szárnyakat a XIX.

században helyezték be, mégis az újak a homlokzat történeti képéhez jól illeszkednek.

Az épületet újra manzárdtető koronázza.²⁹ Ennek rekonstrukciója nemcsak műemléki szempontból volt fontos, hanem szükséges volt az új kiállítási funkció – a László Károly-gyűjtemény megfelelő elhelyezésének biztosításához. A gyűjtemény Veszprémbe kerülése biztosította az épület méltó helyreállításának, az EU ROP pályázat sikerének lehetőségét. A Téglamúzeum elhelyezése a déli kis toldalék helyén épült fogadóépülettel, magtárral, pincével már megfelelőnek tűnt, de egy ilyen kötött alaprajzú városi palota kevés kiállításra alkalmas térrel rendelkezik. Így a manzárdtető kiállítóterként való újrafogalmazásával nagy területet nyertek a tervezők. (A másik nagy kiállítóter az északi melléképület szellemes emeletrépitésével alakult ki.)³⁰

A helyreállítás egyik célja volt, hogy a kiállítás hatásának csorbitása nélkül a festett emeleti terekben a látogató érzékelje, hogy történeti enteriőrben jár. Ennek érdekében a házban megmaradt, kiegészítés korabeli két üvegcsillárt restaurálták, és azok a két központi, nagy szobában láthatók. A szobák egy részébe más gyűjteményekből származó restaurált kályhák kerültek letétként. Ezek között van késő barokk (E9), klasszicista (E8), népies barokk kályha XIX. századi másolata (E5). Az E6-os szoba kályhája a sümegi püspöki nyaraló egyik kályhájának másolata. Különleges egyedi darab a földszinti, sziklás tájat ábrázoló kifestéshez illő fatörzset ábrázoló kályha, mely eredetileg is egy kastély Sala Terrenájának díszé lehetett.³¹

A szobák nagy részének falfestés-restaurálásából az utolsó fázis, az esztétikai retus elmaradt anyagi okok miatt (bármikor folytatható a munka). Mivel a kifestések jó színvonalúak, finom színvilágúak, változatosak, a hiányok ellenére teljes értékű látványt nyújtanak, illúziókeltőek. Bizonyos értelemben ez a visszafogottabb összhatás jobban szolgálja a kiállítás célját.

Azt, hogy a sokáig mostoha sorsú épület megőrizve értékeit újra életre keljen visszanyerve méltó rangját Veszprém és az ország kulturális életében, a tervezők rugalmassága, a műemlék-felügyelő aktív, inspiratív közreműködése, a restaurátorok áldozatos segítőkészsége, a kivitelező együttműködése és az építető (Veszprém Önkormányzata) értő támogatása tette lehetővé.

RÉSZTVEVŐK

Kutatás: Kralovánszky Alán régész, Rajner Pál régész-felügyelő, Laczkó Károly Múzeum, G. László Judit művészettörténész (ÁMRK)

Falképek: vezető restaurátor: Jeszeniczky Ildikó, Brutyó Mária, Budai Sándor, Czifra Mónika, Dobai Csaba, Csanda Jenő, Gallyas Balázs, Győry Lajos, Fabó Éva, Kázik Márta, Laurentzy Mária, M. Bán Beatrix, M. Nagy Éva, Sztrakai Judit

Diszitőszobrász: Takács Zoltán, Szabó Kálmán

Kályhák restaurálása: Szébenyi Judit, Soós László, Dávid Ferenc művészettörténész

Csillár: Orosz Csaba, Forgács György

Kőszobrász-restaurátor: Horváth Tibor

Ajtók kutatása: Szőnyi Zsuzsa restaurátor

Műemlék-felügyelő: Németh Katalin (KÖH)

Építésszek: Karácsony Tamás, Kern Orsolya, Klobusovszky Péter

Kivitelező: Vemévszer Kft., Molnár András, Dezső Károly, Grósné Hellebrand Ilona

Jeszeniczky Ildikó, G. László Judit, Németh Katalin, Klobusovszky Péter, Kern Orsolya, Karácsony Tamás, Molnár András, Dezső Károly, Grósné Hellebrand Ilona megkapta Veszprém város Arany Emlékérmét a helyreállításban kifejtett munkáért.

JEGYZETEK

1. Nem halandó, amit kívánok.
2. A bástya mögötti beépítetlenséget láthatjuk a karlsruhei gyűjteményben található 1667-es ábrázoláson is, ahol a várat nyugat felől ábrázolták. Közli: Korompay György: Veszprém. Bp., 1956. 35.
3. A püspöki jogügyi tanácsos 1788-as földesurasági ügyben tett reflexióját idézi: Lukesics Pál – Pfeiffer János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. 120.
4. Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára. München, 1987. 92.
5. Pehm József: Padányi Bíró Márton élete és kora. Zalaegerszeg, 1934. 252.
6. A püspök sérelmezi az eljárást naplójában. Padányi Bíró Mihály naplója. Közli: Hornig Károly, Veszprém, 1903. 89.
7. Lukesics-Pfeiffer i. m. 99.
8. Korompay: i. m. 147.
9. „Vonzó volna a veszprémi püspök építő kanonok-jában, Dubniczay Istvánban keresnünk ennek, az ő pápai templomával annyira rokon alkotásnak tervezőjét is. Egyedüli akadály az a jól ismert feszültség, amely Bíró püspök és Dubniczay kanonok között állandóan fennállt, és amíg írásos adatok kétségkívül nem igazolják, nehéz feltételeznünk, hogy az építető püspök éppen ellenfelét bízta volna meg a tervezéssel.” Aggházy Mária: Centrális barokk templomok a Dunántúlon. A Magyar Mémők- és Építész Egylet Közlönye, LXXIV. 15–16. szám, 1940. 90–91. Köszönöm Haris Andreának, hogy felhívta figyelmemet a cikkre!

10. VeML Zirci Ciszterci Rend Lta. Archivum Vetus C 625.
11. A kutatás anyagának közreadása Kralovánszky hagyatékából: Balassa László: Kralovánszky Alán 1980. évi ásatása és falkutatása a veszprémi Vár utca 29. – az ún. Dubniczay-ház telkén. In: Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásai. Veszprém, 2000. 67–81.
12. Korompay i. m. 35.
13. A kivitelezés folyamán a régészeti felügyeletet Rajner Pál (Laczkó Dezső Múzeum) látta el.
14. A lépcsőkorlát pilléreiben másodlagosan felhasználta, barokk bélyeges, WK – veszprémi kanonoki téglákkal.
15. Ez 1980-ban már látható volt, de összefüggéseit nem lehetett tisztázni.
16. Kralovánszky ehhez a lépcsőkar alatti bejárati ajtó küszöbéhez, az 1700-as évekhez tartozó padlónívót és oldalfalmezselést találta meg.
17. Molnár Jánosné helytörténész közöl egy eddig ismeretlen fényképet a sümegi Darnay Múzeum 1910-es naptárából, melyen jól látszik amit tapasztalhattunk, hogy noha a tető porrá égett, a boltozatok teljesen épek maradtak. Molnár Jánosné: Mesélő házak: A Dubniczay-palota lakói. In: A Veszprémi 7 nap kereskedelmi különszáma. 2006. augusztus.
18. Somorjai Sélysette: A váci nagypréposti palota műemléki kutatása. Műemlékvédelem, 49. évf. 6. sz. (2005) 324–327.
19. Az oldalfalak nagy részén a kitűnő állapotban előkerült érdekes, csavart szalagmotívumos, a XIX. század második harmadában készült réteg került bemutatásra, ennek boltozatfestése nem maradt fenn értékelhető módon. De mivel a boltozat ragyogó megtartású büszkös festéséhez a korábbi, klasszicizáló oldalfal tartozik, az általános műemléki gyakorlatól eltérően ennek kis szakaszát is láthatóvá tették a restaurátorok.
20. A festésen később elhelyezett polcok sora hagyta kopott nyomát – könyvtár, irattár?
21. Somorjay i. m. 326.
22. Pfeiffer i. m. 119.
23. E ház esetében is bebizonyosodott, hogy milyen

hasznos a kutató jelenléte a kiemelt, bonyolultabb felújítási munkálatok folyamán. Speciális ismeretei révén a tervező, kivitelező alkotó munkatársa tud lenni. Nemcsak a történeti szerkezetek, anyagok területén nélkülözhetetlen adatszolgáltató, tanácsadó, hanem itt feladata volt például a homlokzat eredeti barokk képének rekonstrukciója, a teljes rendszer logikájának felismerése is a töredékes pigmentnyomok alapján. Ez az intenzív részvétel ma esetleges, és elsősorban a kutató érdeklődésétől és ambíciójától függ.

24. Laboratóriumi vizsgálat: Szilágyi Gáborné (ÁMRK).
25. A technológiai leírást Deák Klára festőrestaurátor a veszprémi nagypréposti palota helyreállításánál szerzett tapasztalatai alapján adta meg. Ezúton is köszönöm segítségét. Ugyancsak köszönettel tartozom a kivitelező Vemévszer Kft. szakembereinek, különösen Molnár András építészvezetőnek és Dezső Károly művezetőnek, hogy „speciális” műemlékes igényeinket türelemmel viselték, támogatták munkánkat.
26. Az évszám háttérének színéhez sem találtunk nyomot, így az aranyokker színű számokhoz és a fekete fűzérhez a nagypréposti palota világoskékje szolgált alapul.
27. A falkutatást D. Mezey Alice és Mentényi Klára végezte, festőrestaurátor kutató Lángi József. Mezey Alice szíves közlése alapján tudjuk, hogy a beruházó óvatossága miatt ott az erős sötétszürke színezést egy világosabb szürke árnyalattal helyettesítették.
28. Az ablakokat 1934-ben helyezhették be. Az ablakok kibontásánál előkerült több 1933. novemberi eseményre szóló meghívó, amelyek a házat akkor lakó dr. Lukács József kanonoknak szoltak. Ezeket köszönöm a gondos restaurátoroknak.
29. Sajnos lemaradt a csendesítő a tetőről, így kissé merev hatású manzárdtető lett a végeredmény.
30. Az udvari homlokzatokra a szürke első réteg helyett egy későbbi réteg világosabb színe került, hogy az emeletráépítés attikaszere, ablaktalan felülete illeszkedjen az udvar képébe.
31. Idekerülése Szabényi Judit memóriáját dicséri, ő emlékezett rá valamikor régről, a bajai múzeum raktárából.

Németh Katalin

A VESZPRÉMI DUBNICZAY-HÁZ HELYREÁLLÍTÁSA

A Műemlékvédelem 2005/6. számában többek között a váci nagypréposti palota helyreállításának majd két évtizedes történetéről olvashattunk. A sok viszontagsággal járó felújítás számos tanulsággal szolgál, és érdekes lenne a két, korban, léptékben és még az új funkció, jelenkori hasznosítás tekintetében is hasonló barokk palota felújításának összehasonlítása.

A veszprémi palota sorsa is hosszú ideig reménytelennek tűnt, a tulajdoni helyzet is lassan rendeződött, míg végül az egyház nem tartott rá természetben igényt, és így állami tulajdonból 1998-ban került véglegesen az önkormányzat tulajdonába. Az 1990-es évek közepétől a részben üresen álló épület pincéjében az Építőipari Múzeumnak a Kapuváry-házból kilakoltatott és anyagi okok miatt csak külön kérésre látogatható téglagyűjteménye kapott helyet, a földszinten a Várgaléria rendezett ideiglenes kiállításokat, az emeleti terek állagának megőrzésére is az Építőipari Múzeum vigyázott. 1997-ben a város nyílt, országos építészeti tervpályázatot írt ki az épület Európa-házként és Téglamúzeumként történő hasznosítására. A jó színvonalú pályázat eredményesen zárult, az I. díjat elnyert fiatal tervezők Kern Orsolya és Klobusovszky Péter Karácsony Tamás vezető építésztervezővel közösen elkészíthették az engedélyezési tervet is.

A pályázat kiírásakor még nem állt rendelkezésre a teljes építéstörténeti dokumentáció, de a kiírásban szerepelt, hogy a továbbtervezéshez szükség van a kutatásra, ill. a kutatóval való folyamatos egyeztetésre. 1997-ben sor is került az épület részleges megkutatására – G. László Judit művészettörténész és M. Nagy Éva, Bán Beatrix restaurátor művészek végezték ezt az értékvédelem szempontjából elengedhetetlenül fontos munkát az ÁMRK munkatársaiként, állami feladatként, vagy úgy is mondhatnám: tudományos, szakmai támogatásként. Ez az állami szerepvállalás az értékvédelem szempontjából nélkülözhetetlen lenne minden, a nemzet épített örökségének részét képező műemlék helyreállításánál a jövőben is.

1998-ban a város megkapta az építési engedélyt, de akkor nem tudott pénzt szerezni a folytatásra, és ezért évekig újra reményte-

lennek tűnt a helyzet. 2002-ben a korábbihoz hasonlóan kulturális – múzeumi – hasznosításra, a László Károly-gyűjtemény egy részének befogadására, a Téglamúzeum tereinek változatlanul hagyása mellett, új engedélyezési tervek készültek. Hosszú egyeztetési folyamat eredményeképpen a még egyszer módosított tervekkel az önkormányzat sikeresen pályázott EU-támogatásra a Regionális Operatív Program keretében, és 2005 májusában megindulhatott a kivitelezési munka.

A veszprémi barokk építészet e kiemelkedő emlékének építéstörténeti jelentőségéről és az épületről a 2006. augusztusi átadást követően számos publikáció, méltatás jelent meg.

A ház sorsát a tervpályázatot megelőző időktől nyomon követő, ill. annak jobbra fordulását elősegíteni próbáló műemléki felügyelő szerepköre nehezen meghatározható,

Büfé a rondellában

